

UDK 821.161.1.09-31Bulgakov M.:811.161.1'25
Natalia Kaloh Vid
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

PREVAJANJE JEZIKOVNIH PRVIN, ZNAČILNIH ZA SOVJETSKI
DRUŽBENO-KULTURNI DISKURZ, V ROMANU M. BULGAKOVA
MOJSTER IN MARGARETA

Roman Mihaila Bulgakova *Mojster in Margareta* je izrazito kulturnospecifično obarvano pripovedno delo, v katerem avtor izvrstno posnema jezikovno izrazje svojega časa. Pričujoča razprava se osredotoča na analizo Gradišnikovega prevoda romana z vidika prevajanja kulturnospecifičnih izrazov, značilnih za sovjetsko okolje tridesetih let prejšnjega stoletja. V razpravi se bomo omejili na prevajanje leksikalnih posebnosti nestandardne novotvorjene »sovjetske ruščine«, ki jih bomo imenovali *sovjetizmi*. Gradišnikov prevod opazujemo na nižjih jezikovnih ravneh, torej posamične besede, značilne za sovjetsko govorico – pri tem pa govorimo o ustreznosti prevoda le-teh.

Ključne besede: literarni prevod, kulturnospecifični izrazi, sovjetizem, Janez Gradišnik

In Mikhail Bulgakov's novel *Master and Margarita*, which contains numerous culturally specific details, the author brilliantly uses language elements typical of his time. Current analysis focuses on Gradišnik's translation of the novel into Slovene from the point of view of the translation of culturally specific terms characteristic of the Soviet discourse of the 1930s. The emphasis is on the translation of word-formations of non-standard "Soviet Russian" expressions, called *Sovietisms* in the paper. The author analyzes Gradišnik's translation on the lexical level, i.e., lexicon typical of the Soviet speech and the adequacy of its translation.

Keywords: literary translation, culturally specific expressions, Sovietism, Janez Gradišnik

1 Uvod

Mihail Afanasijevič Bulgakov, eno izmed velikih imen 20. stoletja, je zahodnemu bralcu morda najbolj znan po svojem zadnjem romanu *Mojster in Margareta*, ki je nastajal več kot desetletje, vse do pisateljeve smrti leta 1940. Zaradi vsesplošne cenzure v Stalinovih svinčenih letih so lahko sovjetski bralci zadnjo Bulgakovovo mojstrovino prebrali šele več kot dvajset let kasneje, ko je v letih 1966 in 1967 po delih izšla v literarnem časopisu *Moskva*, glasilu moskovske organizacije Zveze sovjetskih pisateljev, in sicer v 11. številki leta 1966 ter v 1. številki leta 1967.

Ob tem je Bulgakov avtor še številnih drugih proznih in dramskih del, dveh romanov (*Bele Garde*, pripovedi o človeški usodi v času državljanske vojne v Ukrajini, in nedokončanega *Gledališkega romana*, v katerem opisuje lastne izkušnje v strogo cenzuriranem okolju sovjetskega gledališča) ter več novel, feljtonov in povesti, med njimi dveh znanstvenofantastičnih – *Usodna jajca* in *Pasje srce*. Večina njegovih dramskih del, med njimi *Aleksander Puškin*, *Adam in Eva*, *Dnevi Turbinovih* in *Ba-*

tum, zaradi konflikta z uradno cenzuro v času njegovega življenja ni bila uprizorjena ali natisnjena.

Po besedah Javornika (JAVORNIK 1992: 79) so se slovenski bralci z Bulgakovom seznanili najprej in predvsem v gledališču, ki je (največ po zaslugi režiserja Šedlbauerja) postavilo na oder nekaj najpomembnejših Bulgakovovih dramskih besedil. Pisateljev opus je v slovenskem prevodu dostojno predstavljen, saj so bila prevedena številna prozna in dramska dela: dva najpomembnejša romana, *Mojster in Margareta* (1971) v prevodu Janeza Gradišnika in *Bela Garda* (1975) v prevodu Marjana Poljanca, nekaj povesti in novel, med drugimi *Pasje srce* v prevodu Draga Bajta (1976) in *Usodna jajca* (prirejena kot radijska igra) v prevodu Franceta Vurnika (1995), drami *Ivan Vasiljevič: Komedijska v treh dejanjih* (1970) in *Molière: Zarota svetohlincev* (1983) v prevodu Milana Jesiha, *Škrlatni otok* (1981) v prevodu Draga Bajta in Milana Jesiha ter posamezni prevodi kratkih povesti Simona Dobravca (1999, 2003).

Pričujoča razprava se osredotoča na analizo Gradišnikovega prevoda romana *Mojster in Margareta* z vidika prevajanja kulturnospecifičnih izrazov, značilnih za sovjetsko okolje tridesetih let prejšnjega stoletja. Ena zelo opaznih lastnosti literarnega opusa Mihaila Bulgakova je namreč skladnost jezikovnega izrazja z vsebino. *Mojster in Margareta* je izrazito kulturnospecifično obarvano pripovedno delo, ki se odvija v različnih časovnih in prostorskih dimenzijah ter posledično tudi v različnih jezikovnih svetovih: v izmišljenem mestu Jeršalaim (Jeruzalem) v času križanja Jezusa Kristusa (t. i. jeršalaimska pripoved) in v Moskvi v tridesetih letih prejšnjega stoletja (t. i. moskovska pripoved). Za govorico Moskovčanov je značilno, da se sporazumevajo v nižjem pogovornem jeziku, prežetem z leksikalnimi posebnostmi nestandardne novotvorjene »sovjetske ruščine«, ki jih bomo v razpravi imenovali *sovetizmi*. Pojem se nanaša na besedišče, vključno s kraticami in krajšavami, ki opisuje različne plati sovjetskega življenja (poklice, uradne ustanove, propagandna gesla itd.). Prisotnost sovetizmov v Bulgakovovem romanu je povsem logična, saj je živel in ustvarjal v času nastanka »sovjetske govornice« in jo je v svojih delih večkrat ironično posnemal. Duhovito vpletanje sovjetskega diskurza v besedilno strukturo je nespregledljiva stalnica v večini del pisateljevega ustvarjalnega vrha, v katerem je gradil razmišljanje, čutenje in izražanje »homo sovetikusa« ter poudarjal ujetost posameznika v jezikovnih strukturah svojega časa. Kot zagovornik svobode izražanja, predvsem umetniškega, se v svojih delih ironično odziva na težnjo sovjetske oblasti, da bi ljudem odvzela pravico do svobode govora in osebne načina izražanja ter jih prisilila k rabi okrnjenega, degradiranega jezika, ki je ubesedoval predvsem strah, malodušje in paranojo.

Posnemanje jezikovnega izrazja svojega časa, ki ga Bulgakov poustvarja z uporabo krajšav, kratic, zloženek s predponskim obrazilom *-anti*, frazeoloških izrazov in novotvorjenk, postavlja prevajalca pred zahtevno nalogo: v prevodu bi namreč moral poskrbeti za sorodno izražje, vezano na določen socialno-politični diskurz, in dekodirati zapletene mreže družbenih ter političnih konotacij. Brez prevajalčeve pomoči se lahko bralec izgubi v labirintu kratic, skovank in tvorjenk, kajti »prevajanje pomeni predvsem medkulturno posredovanje, ki prevajalcu narekuje ustrezno komunikacijsko-etično strategijo« (Kučič 2012: 45). Tudi interpretativne možnosti so

lahko omejene, saj ni mogoče vedno rekonstruirati ustrezne ekvivalente sovjetizmov, brez dodatnih pojasnil¹ pa so pogosto nerazumljivi.²

Ob tem pa ne smemo prezreti dejstva, da sovjetizmi predstavljajo pomembno lastnost stilne raznolikosti Bulgakovovega besedila; če bi jih prevajalec poskusil deloma ali v celoti opustiti, bi besedilu odvzel eno ključnih oznak jezikovne podobe časa nastanka romana.

V razpravi se bomo omejili na analizo prevodov sovjetizmov v t. i. moskovskih poglavjih, saj so jeršalajmska poglavja v skladu z Bulgakovovo jezikovno doslednostjo, ki je zmeraj prilagojena vsebini, napisana v knjižni ruščini.

2 Sovjetski jezik in sovjetizmi

Prva razprava³ o novem političnem jeziku v Sovjetski zvezi A. Seliščeva se je pojavila že leta 1928. Razprava preučuje nastanek novega sovjetskega jezika ali »sovjetizacijo ruskega jezika« (SELIŠČEV 1928: 10) in različne načine širjenja besedišča s pomočjo tujk, sprememb izvirnega pomena besed, modifikacij že obstoječih besed s pridevniki in prislovnimi določili (npr. *progresivni, nacionalni, pogumni, proletarski*) ter krajšav in novotvorjenk.

V šestdesetih letih 20. stoletja se je pojem že vsesplošno razširil in v raziskavi *Письменный перевод с русского языка на английский* sta ga prvič brez narekovanj uporabila Katser in Kunin. Razlagata, da so se »v obdobju Sovjetskega režima [...] pojavili številni sovjetizmi, npr. novotvorjenke, ki se nanašajo na različne pojme in dejstva, značilna za sovjetsko življenje« (KATSER in KUNIN 1964: 40).

Eden najobsežnejših slovarjev sovjetizmov je izšel leta 1998 pod uredništvom V. Mokienka in T. Nikitine. Slovar vsebuje veliko idiomov, frazeoloških izrazov, pregovorov, klišejev, krajšav in akronimov, ki so nastali v sovjetskem obdobju. Nekaj pomembnih raziskav sovjetizmov je izšlo tudi v angleškem jeziku: Hodkinsona *Dvojni pogovor* (1955), Carew Hunta *Priročnik komunističnega žargona* (1972) in Kortena *Slovar sovjetske družbe in kulture. Izbrani priročnik ruskih besed, idiomov in izrazov značilnih za post-stalinistično obdobje* (1992).

V primerjalnih analizah Kupine (1995, 1999, 2005) in Pihurove (2005) najdemo dve opredelitvi sovjetizma, ki ga Kupina opiše kot izključno jezikovni element – »besede in frazeološki izrazi, ki opisujejo dejstva, predmete in realije socialistične stvarnosti« (KUPINA 2009: 38), Pihurova pa kot »ne samo jezikoslovni element, temveč vsak verbalni in neverbalni znak sovjetske kulture« (PIHUROVA 2005: 144). Pihurova sovjetizme razdeli v tri skupine: (1) besedne (besede in izrazi, ki so nastali v obdobju od dvajsetih do sedemdesetih let z namenom opisa specifičnih pojmov iz sovjetskega življenja, npr. *brakodel, obezlička, podkulachnik*), (2) semantične (besede, ki so ob-

¹ Tako sta denimo prevajalca romana v angleščino Richard Pevear in Larissa Volkhonsky (1997) na koncu prevoda dodala obsežna pojasnila in komentarje.

² Čeprav se temu težko v celoti izogniti, prevajalec naj ne bi preveč »razlagal«, razen če se odloči za bolj »svobodni« prevod (KOČAN 2009: 54).

³ Ena prvih razprav o sovjetizmih v tujini je nastala leta 1920. Napisal jo je francoski slavist A. Mazon v *Lexique de la guerre et de la révolution en Russie*. Naštel je tri načine širitve sovjetskega jezika: krstice, tujke in spremembe osebnih imen v deskriptivna.

stajale že pred nastankom Sovjetske zveze in so kasneje dobile nov pomen v sovjetski stvarnosti, npr. *vreditel', dostat'*) in (3) asociativne (besede z dodatnim konotativnim pomenom, npr. *avantgard, gniot*).

V slovenskem znanstvenem prostoru je iz leta 2012 raziskava Ivana Verča o razvoju in pomenu jezika, ki se sicer ne ukvarja s pojmom in pomenom posameznih sovjetizmov, toda poudari za sovjetsko književnost značilno vpetost in ujetost v referenčnost in denotat jezika, ki ne more ali ne sme lagati, ker je resnica jezika že po svoji funkcionalni naravi obenem »resnica« resničnega (VERČ 2010: 129). Problem se po avtorjevem mnenju skriva v tem, da je bila venomer v ospredju proizvodna moč jezika, ne pa njegova virtualnost, saj je imel oblast nad znakom zmeraj tisti, ki je bil močnejši. Izhod iz mimetičnosti vidi v razgraditvi resničnosti in navaja avtorje, ki jim je to uspelo (Platonov, Leonov, Pilnjak), saj so področje književnosti sprejeli kot potencial besede, ne pa svet realnega, v katerega naj bi bila beseda že sama po sebi vgrajena (VERČ 2010: 130–31).

3 Prevod Janeza Gradišnika

Pri analizi prevoda opazimo, da je Gradišniku vsekakor uspelo ohraniti sporočilno in slogovno distinkcijo izvirnika. Dobro se je vživel v Bulgakovov pripovedni svet, upošteval je zgodovinski kontekst in jezikovno diferenciacijo izvirnika: v slovenskem besedilu čutimo prevajalčevo dojemljivost za ironično iskrivost, ambivalentnost, notranjo dinamiko, intertekstualnost, povezovanje dokumentarnega in fantastičnega ter nekatere druge prepoznavne gradnike pisateljevega sloga. Gradišnikov prevod v razpravi opazujemo na nižjih jezikovnih ravneh, torej posamične besede, značilne za sovjetsko govornico – pri tem pa govorimo o ustreznosti prevoda le-teh. Sledijo primeri izvirnega besedila in slovenskega prevoda za ponazoritev najbolj zanimivih spoznanj.

Že v začetku je potrebno omeniti, da so vsi sovjetizmi v romanu tako ali drugače prevedeni. Edina dobesedno ohranjena formulacija je sovjetizem »dramlit«, skovanka, sestavljena iz »dramska« in »literatura«. Tablica z besedo je nameščena na stanovanjski objekt, kjer živijo pomembni sovjetski literati in kritiki. Značilen avtorjev ironični podton se pojavi, ko naslovna junakinja Margareta, ki se vsak dan sooča z govornico svojega časa, ne razume pomena besede. Gradišnikova odločitev, da ohrani dobesedno formulacijo v prevodu, je, izhajajoč iz konteksta, povsem logična.

BULGAKOV

Маргарита шурилась на надпись, соображая, что бы могло означать слово «Драмлит». (1988: 600)

GRADIŠNIK

Margareta je s priprtimi očmi gledala napis in preudarjala, kaj bi mogla pomeniti beseda »dramlit«. (2004: 244)

Zaradi pomanjkanja sorodnega izrazja v slovenskem jeziku Gradišniku ni bila omogočena pogosta raba direktnih prevajalskih postopkov. Primeri direktnega/dobesednega prevoda se pojavijo predvsem pri prevajanju poimenovanj različnih ustanov, v izvirniku imenovanih »komisije«. Zapletena birokratska mreža komisij, ustanov,

organizacij in oddelkov je v celoti kontrolirala sovjetske umetnosti, vključno z gledališko, glasbeno in literarno produkcijo. Bulgakov se pogosto sklicuje na dejstvo, da je vsesplošna kontrola s strani sovjetskih institucij skoraj v celoti uničila ustvarjalno svobodo, umetnika pa je spremenila v poslušni avtomat za proizvodnjo ideološko neoporečnih del.

BULGAKOV

Московская областная зрелищная комиссия (1988: 556)

GRADIŠNIK

Gledališka komisija za moskovsko okrožje (2004: 82)

Pri prevajanju tega poimenovanja je prišlo do netočnosti oz. zožitve izvirnega pojma. Izvirna beseda »зрелищная« namreč ne pomeni le »gledališka«, temveč katera koli javna predstava, namenjena večjemu številu gledalcev.

V prevodu imamo še tri primere prevajanja poimenovanj različnih komisij.

BULGAKOV

Акустическая комиссия московских театров (1988: 501)

GRADIŠNIK

Akustična komisija moskovskih gledališč (2004: 133)

Комиссия зрелищ и увеселений облегченного типа (1988: 555)

Komisija za igre in zabave lažje vrste (2004: 191)

Комиссия изящной словесности (1988: 436)

Komisija za leposlovje (2004: 62)

Dobesedno je preveden tudi sovjetizem »общая кухня«, ki se pojavi v petem poglavju v dialogu dveh prijateljev, ki se pogovarjata o znameniti moskovski restavraciji Gribojedov.

BULGAKOV

Слуга покорный, — трубил Амвросий, — представляю себе твою жену, пытающуюся соорудить в кастрюльке в **общей кухне** дома порционные судачки аля натюрель (1988: 434)

GRADIŠNIK

»Prisrčna hvala,« je zatrobil Ambrozij, »kar predstavljam si tvojo ženo, kako skuša doma v **skupni kuhinji** pripraviti v mali ponvi smuča na naravni način« (2004: 59)

V izvirniku je mišljena skupna kuhinja t. i. *skupnega stanovanja* – stanovanja, v katerem je živelo več družin, ki so skupaj uporabljale kopalniške in kuhinjske prostore. Prevod vsekakor dobro implicira izvorni pomen, morda pa ne bi bil odveč dodatni komentar ali referenčna opomba, saj je pojem »skupno stanovanje« slovenskemu bralcu najbrž tuj.

Podobna težava z razumevanjem izvirnika brez dodatnih pojasnil se lahko pojavi tudi pri interpretaciji sovjetizma »совместная квартира«, ko Gradišnik vnovič uporabi pridevnik »skupnik«.

BULGAKOV

Маргарита Николаевна не знала ужасов житья в **совместной квартире**. (1988: 582)

GRADIŠNIK

Ni poznala strahot življenja v **skupnem stanovanju**. (2004: 223)

Čeprav je z vidika doslednosti v sledečem odstavku bolj problematično opuščanje ponavljanja osebnega imena.

BULGAKOV

Маргарита Николаевна не нуждалась в деньгах. **Маргарита Николаевна** могла купить все, что ей понравится. Среди знакомых ее мужа попадались интересные люди. **Маргарита Николаевна** никогда не прикасалась к примусу. **Маргарита Николаевна** не знала ужасов житья в совместной квартире (1988: 582)

GRADIŠNIK

Margareti Nikolajevni ni manjkalo denarja. Mogla si je kupiti vse, kar ji je bilo všeč. Med znanci njenega moža so bili tudi zanimivi ljudje. **Margareta Nikolajevna** se nikoli ni približala špiritnemu gorilniku. Ni poznala strahot življenja v skupnem stanovanju. (2004: 223)

Naslovna junakinja se pojavi le v drugi polovici romana in z večkratnim ponavljanjem njenega imena Bulgakov poudari predvsem njeno pomembnost za nadaljnji razvoj dogajanja.

V Bulgakovovih delih se ubeseditvev zunanjega sveta ne gradi le na ravni knjižnega jezika, »temveč tudi na ravni odnosa med ustaljeno semantiko besede in semantiko novega revolucionarnega jezikovnega modela sveta« (VERČ 2010: 138–139). Večina sovjetizmov je imela tako slovarski kot tudi dodatni pomen v propagandni sovjetski retoriki. Z vidika besedne dvovalentnosti je zanimiva beseda »вредитель«, ki jo je Gradišnik dobesedno prevedel kot »škodljivec«.

BULGAKOV

Здорово, **вредитель!** — злобно и громко ответил Иван (1988: 443)

GRADIŠNIK

»Pozdravljeni, **škodljivec!**«, je hudobno in glasno odgovoril Ivan. (2004: 70)

Čeprav je Gradišnikov prevod nedvomno pravilen, ne more povzeti celotnega učinka, ki ga ima pojem v organizaciji izvirnega besedila, ko si razburjen in neučakan Ivan domišlja, da so ga po krivem zaprli v umobolnici in z besedo »**вредитель**« naslovi svojega zdravnika. Raba besede v sovjetskem diskurzu ne implicira samo žalitve, temveč tudi obtožbo: v sovjetskem prostoru so namreč z besedo »вредитель« naslavljali tiste, ki so domnevno želeli tako ali drugače škodovati sovjetski oblasti. Če besedo v izvirniku beremo kot referenčno informacijo, sklepamo, da Ivan misli, da želi zdravnik škodovati le njemu. Če pa besedi »pripisujemo semantiko takrat prevladujočega jezikovnega modela« (VERČ 2010: 139), potem je Ivanova obtožba veliko bolj resna, saj je beseda »**вредитель**« po semantični vsebini blizu znanemu

sovjetizmu »враг народа« ('sovražnik naroda'). Prevod potemtakem pri bralcu ne vzbuja istih asociacij. Prav tako ni povsem jasno, iz kakšnega razloga Gradišnik uporabi vikanje, saj se Ivan v celotni prvi polovici pogovora do zdravnika obnaša nespoštljivo in grobo. Tudi izvirna ruska beseda »Здорово«, ki jo uporabi v pozdravu, je pogovorna in implicira nespoštovanje.

Povedne so tudi nadaljnje Ivanove besede, ko brez olupšav pove resnico o svojem kolegu pesniku Riukhinu, ki ga najprej imenuj »butec, nenadarjeni Saška« (GRADIŠNIK 2004: 71), kasneje pa »majhen kulak« (GRADIŠNIK 2004: 71). Ivanova nenadna odločitev, da iskreno spregovori o svojem dolgoletnem prijatelju, ni naključna, saj po besedah Javornika (JAVORNIK 1994: 141) »ima realni svet vse atribute norišnice, medtem ko je v psihiatrični kliniki (torej navidezno) okolje vsaj toliko varno, da je v njem mogoče govoriti resnico – torej, da tisto, kar je res, sploh lahko obstaja«.

BULGAKOV

Типичный **кулачок** по своей психологии [...] и притом **кулачок**, тщательно маскирующийся под пролетария (1988: 444)

GRADIŠNIK

Po miselnosti je to tipičen **majhen kulak** [...] zraven pa se ta **kulak** skrbno maskira v proletarca. (2004: 71)

Gradišnik je upošteval Ivanovo zaničevalno retoriko in ker v slovenskem jeziku ne obstaja pomanjševalnica besede »kulak«, je pojem modificiral z rabo pridevnika. Podobno kot v prejšnjem primeru, je »kulak« vsekakor žaljivka,⁴ ki se je v sovjetski govoricni Bulgakovovega časa nanašala na nekoga, ki je skrbel le za lastne interese. Kontekstualni pomen izraza pa se lahko pri neveščem bralcu vnovič izgubi zaradi odsotnosti dodatnih komentarjev, saj, podobno kot pri večini sovjetizmov, zahteva dobro poznavanje zgodovinskih in socialnih okoliščin. V drugem delu povedi se Gradišnik odloči za dobesedni prenos besede »kulak«, medtem ko je v izvorniku še vedno uporabljena pomanjševalnica »жулачок«.

Še najbolj so v izvorniku opazne številne skovanke in okrajšave (npr. *фундиректор, домком, интурист* itd.), ki so v sovjetskem diskurzu nadomestile knjižne izraze. Z njihovo rabo Bulgakov izvrstno posnema okrnjeno, neduhovito, mestoma paranoično obarvano govorico svojega časa. V Gradišnikovem prevodu pri prevajanju skovank opazimo več primerov denotativnih **kalkov** – prenosov izvornega nabora pomen-skih sestavin, ki kar mrgolijo v pripovedni strukturi moskovskih poglavij. Težava je v tem, da tako prevedene skovanke slovenskemu bralcu ne sugerirajo tega, kar sugerirajo ruskem bralcu, in sicer, da so bile pomemben del sovjetske govoricne in da z njihovo rabo Bulgakov ponazarja degradacijo ruskega knjižnega jezika. Potrebno pa je poudariti, da je Gradišnik zelo dosleden in pri prevajanju skovank nismo našli netočnosti ali nepravilnosti.

⁴ Kulaki so bili bogati kmetje, ki so se v dvajsetih letih 20. stoletja uprli prisilni kolektivizaciji in jih je sovjetska oblast označila za razredne sovražnike.

BULGAKOV

Финдиректор (1988: 527)

Интурист (1988: 461)

Госбанк (1988: 576)

Жилплощадь (1988: 468)

Торгсин (1988: 703)

Домком (1988: 472)

секретарь **домоуправления** (1988: 469)

Жилтоварищество (1988: 468)

GRADIŠNIK

finančni ravnatelj (2004: 189; 83/84)

tujci turist (2004: 163)

državna banka (2004: 213)

stanovanjski prostor (2004: 97)

trgovina za tujce (2004: 357)

hišni svet (2004: 164)

tajnik **hišne uprave** (2004: 165)

hišni svet (2004: 97)

Bulgakov je brez dvoma velik mojster situacijske ironije. Je pa tudi velik mojster večplastne, sintetične perspektive in posledično večplastnega jezikovnega ubesedovanja. V romanu je veliko primerov, ko je zgodovinsko-mitološka realnost sočasno ubesedena tako s knjižnim jezikom kot tudi z jezikom sovjetskega diskurza (npr. satana večkrat naslovijo z »državljan«; satanov služabnik, govoreči maček Behemot, zahteva od uradnika »pasport«). Ob tem Bulgakov besede (ali fraze) postavi v tak kontekst, kjer dobijo še dodatne pomene in velik prostor rezoniranja, ter ponazori za sovjetski jezikovni prostor značilno »vpetost in ujetost v referenčnost in denotat jezika« (VERČ 2010: 129). Nekatere besede in fraze so zelo težko prevedljive ali pa celo neprevedljive. Včasih za sabo potegnejo cele prizore, ki so osrednjega pomena za interpretacijo romana. Naloga prevajalca je v takih primerih izjemno težka. Četudi se določeno besedo ali pojem da ustrezno prevesti, ni nujno, da bo slovenski bralec razumel kontekst in dojel komični smisel prizora, ki je v celoti odvisen od dejstva, da se sovjetski jezik pojavi v najmanj pričakovanih govornih situacijah.

Naj navedemo primer takšnega jezikovnega prepleta, ki pa ga prevajalcu kljub ustreznemu prevodu ni uspelo v celoti ponazoriti. Gre za prvo poglavje, v katerem profesor Berlioz in njegov sopotnik pesnik Ivan Bezdumni srečata satana, ki se jima predstavi kot profesor črne magije, ki je v Moskvo prišel kot konsultant. Ko pričnejo vsi trije razpravljati o obstoju boga, satan omeni sedmi dokaz Kanta, kar zelo vznemirljivo zapriseženega ateista Bezdumnega, ki v gnevu predlaga, da bi morali Kanta poslati »za tri leta na Solovke!«.

BULGAKOV

Взять бы этого Канта, да за такие
доказательства года на три в
Соловки! (1988: 392)

GRADIŠNIK

Tega Kanta bi bilo treba za dokaze
poslati za tri leta **na Solovke!** (2004:
13)

Da bi razumeli absurdnost Bezdomnevega predloga, je potrebno razložiti pomen tega izraza. Gre za pogovorno poimenovanje sovjetskega delovnega taborišča, ki se je nahajalo na Solovetskih otokih v Belem morju. Še posebej veliko zapornikov so tja

napotili v tridesetih letih 20. stoletja. Tako Bezdomni brez pomisleka predlaga, da bi že davno umrlega filozofa kaznovali z izgnanstvom v delovno taborišče. V prevodu, ki je sicer popolnoma ustrezen, ne najdemo dodatne obrazložitve pomena tega poimenovanja, čeprav bi se lahko prevajalec odločil za eksplikacijo prevoda: »delovno taborišče Solovki« ali »zapor Solovki«. Če pa bi tovrstni postopek uporabil prepogosto, bi takšna »enciklopedična oprema prevodnega besedila« (MOZETIČ 1997: 64) terjala veliko časa in raziskovanja. Toda v omenjenem kontekstu bi bila dodatna obrazložitev dobrodošla ob predpostavki, da večina slovenskih bralcev ne pozna zloglasnega kraja Solovki, ki se za razliko od Gulaga le redko pojavi v disidentski literaturi. Komičnost, ki jo Bulgakov doseže z rabo sovjetizma, se v prevodu nekoliko izgubi.

Podoben primer najdemo v devetnajstem poglavju, ko naslovna junakinja Margareta sreča satanovega služabnika, demona Azzazello, ki jo povabi, da se kot gostiteljica udeleži velikega satanovega plesa. V izvirniku Bulgakov demona naslavlja z »državljan«, medtem ko v prevodu Gradišnik uporabi besedo »mož«.

BULGAKOV

Удивленная Маргарита Николаевна повернулась и увидела на своей скамейке **гражданина** (1988: 588)

GRADIŠNIK

Margarita Nikolajevna se je začudeno obrnila in zagledala na svoji klopi **moža** (2004: 230)

Nasproti stojita dva situacijska vidika: (1) »državljan« je vsakdanja sovjetska beseda, primerna za okolje, v katerem je nastala; (2) avtor z besedo naslavlja biblijski lik, ki se sicer nahaja v sovjetskem okolju, toda tja vsekakor ne sodi. Gre za antitezo na jezikovnem nivoju, ki jo lahko razumemo kot oznako pogostega prepleta vsakdanjega, mitološkega in zgodovinskega v Bulgakovovem pripovedništvu. Učinek antiteze zbledi z opuščanjem besede »državljan« v prevodu. Ta pa se pojavi v nadaljevanju odstavka: »Da – je nadaljeval neznani **državljan**« (GRADIŠNIK 2004: 230).

Kljub doslednosti in domiselnosti prevajalca, v prevodu ni mogoče prezreti določenih pomenskih neustreznosti, predvsem pri prevajanju semantično-sintaktičnih enot, ki kažejo težnjo k iskanju ravnovesja med ohranjanjem določil izvirnika in približevanja tujega sovjetskega okolja slovenskemu bralcu.

Naslednji primer je iz razmišljanja Ivana Bezdomnega, ki se je po neuspešnem poskusu pridržati satana in njegove služabnike znašel v umobolnici. Pretresen in zmeden Ivan opazi svojo zdravstveno kartoteko, ki se mu zdi preobsežna, nakar sklepe, da to sploh ni kartoteka, temveč sodna mapa, in se zgrozi nad dejstvom, da je nekdo uspel v tako kratkem času toliko napisati o njegovih morebitnih kazenskih dejanjih.

BULGAKOV

»**Целое дело сшили**« – подумал Иван. (1988: 463)

GRADIŠNIK

»**Koliko so tega načočkali,**« je pomislil Ivan. (2004: 91)

Izvirno poved bi lahko dobesedno prevedli kot »sešili so celo kartoteko«, kar je v sovjetskem jeziku pomenilo, da so zbrali dovolj dokaznega gradiva za obsodbo. Na tem mestu Bulgakov ubeseduje vsesplošno paranojo sovjetskih državljanov, ki so v

tridesetih letih živeli v nenehnem strahu pred aretacijo in takojšno obsodbo, ki je v večini primerov pomenila večletno delo v taboriščih. Gradišnikov prevod je vsebinsko bolj abstrakten in odpravi dvosmiselnosti, saj je Ivanov odziv bolj sarkastičen kot boječ, ob tem pa se izgubi pomemben del konteksta.

Kot kronist dogodkov časa, v katerem je bil prisiljen živeti in ustvarjati, se Bulgakov ob vsej fantastičnosti in mitološki večplastnosti svojega romana nikoli ne oddalji preveč od resničnosti ubesedenega sveta. Nazorno in natančno opisuje odnose, dogodke in vrednote (ali odsotnost le-teh) svojega časa. Moskvo tridesetih let v romanu predstavi kot prizorišče moralnega razkola in kaosa, v katerem neprestano brez sledu izginjajo ljudje. Naslednji primer je zelo pomemben za politični kontekst časa, prostora in družbe, saj Bulgakov sicer ironično, toda nedvoumno omenja nenadno aretacijo, pogost pojav v tedanjem sovjetskem sistemu. Aretirajo predsednika hišnega sveta, ki prejme podkupnino v sovjetskem denarju, nakar ugotovi, da se je denar spremenil v tujo valuto. Priče dogodka Bulgakov opiše z za njegov svetovni nazor značilno ambivalentnostjo, kot žrtve političnega režima ter pohlepne meščane, ki jih le hudič lahko opozori na vsesplošni razpad moralnih vrednot. Namesto sočutno Timofej Kondratjevič o dogodku pripoveduje »dušeč se od zadovoljstva«.

BULGAKOV

А еще через час неизвестный гражданин явился в квартиру номер одиннадцать, как раз в то время, когда Тимофей Кондратьевич рассказывал другим жильцам, захлебываясь от удовольствия, о том, как замели председателя (1988: 476)

GRADIŠNIK

Še eno uro pozneje je prišel neki neznanec v stanovanje št. 11 natanko tisti čas, ko je Timofej Kondratjevič pripovedoval drugim stanovalcem hiše, dušeč se od zadovoljstva, **kako so spravili predsednika proč** (2004: 105)

V izvirniku uporabljen glagol »замели« je v sovjetskem žargonu pomenil med drugim »na hitro aretirali«. V prevodu se Gradišnik oddalji od izvirnega pomena, ob čemer bralcu ni najbolj jasno, kaj se je predsedniku v resnici zgodilo. Prevod je prikrajšan za pomembno pomensko fineso, saj lahko bralci sklepajo, da je bil predsednik celo umorjen.

V podobnem kontekstu kršitve zakona se pojavi tudi primer, ko predsednik hišnega sveta po svoji aretaciji sanja, da se nahaja v nekakšnem gledališču, kjer ga vsi prepričujejo, naj vrne tujo valuto. Potrebno je omeniti, da je bilo v Sovjetski zvezi prekupčevanje s tujimi valutami kaznivo. Kot v posmeh sovjetskemu sodnemu sistemu se satanovi služabniki vseskozi poigravajo s sovjetskim denarjem, ga spreminjajo v etikete, papirčke ali v tujo valuto. Izvirni glagol »сдавайте« je Gradišnik dobesedno prevedel kot »oddajte«. Če poved beremo kot referenco na jezik sovjetskega obdobja, potem ima glagol še dodatni pomen, in sicer »konfiskacija imetja«. Tako je predsednik pozvan vrniti tujo valuto in se pokesati, ker je zagrešil kaznivo dejanje.

BULGAKOV

Ну-с, Никанор Иванович, покажите нам пример, – задушевно заговорил молодой артист, – и **сдавайте валюту** (1988: 533)

GRADIŠNIK

»No, Nikanor Ivanovič, dajte nam zgled«, je prisrčno rekel mladi igralec, »in **oddajte tujo valuto**.« (2004: 166)

Dotatno težavo so prevajalcu predstavljali sovjetizmi, ki spadajo v konceptualizacijo sovjetske kulture. Za uspešen prevod je namreč pomembno, da prevajalec vzpostavi pravilno razmerje med tujim in domačim ter operira z zavestjo, kaj je sprejemljivo v ciljni kulturi (TOURY 1995: 56–57). V Gradišnikovem prevajalskem delu je moč opaziti sledove takšne zavesti. Čeprav si je po eni strani prizadeval ohraniti sovjetsko zaznamovanost besedila, kar je razvidno iz zgoraj navedenih primerov direktnega prevoda, je določene jezikovne sestavine poslovenil in s tem poskrbel za večjo vraščenost prevoda v slovenski prostor. Ob tem bralca ne prikrajša za številne slogovne vrednosti izvirnika, saj se ne osredotoča samo na prenos vsebinskih, temveč tudi izraznih sestavin. V Gradišnikovem prevodu namreč skorajda ni zaznati primerov samovoljnega poseganja v izvirnik in namenskega izpuščanja sovjetizmov. Očitno je iskal prave ekvivalente izvirniku, če pa se mu ni posrečilo najti eno samo ustrezno slovensko besedo, je uporabil postopek eksplikacije.

V prevodu najdemo nekaj primerov, ko Gradišnik z nekaterimi pomenskimi podrobnostmi izhodiščno besedilo prilagaja ciljnemu bralstvu in sovjetizme nadomešča s pojmi, ki so ciljnim bralcem bolj domači, ob tem pa je opaziti težnjo po eksplikaciji sovjetizmov, postopku, ki bi ga lahko uporabil tudi v drugih primerih, saj bi s tem bralcu omogočil lažjo interpretacijo izvirnika.

BULGAKOV

Скетчист (1988: 432)

валютчик (1988: 532)

Нарзан (1988: 387)

Примус (1988: 582)

Сверхмолния (1988: 482)

Валерьяна (1988: 562)

колонного Грибоедовского зала
(1988: 436)

GRADIŠNIK

avtor sketčev (2004: 58)

prekupčevalec z valutami (2004: 74)

kavkaška slatina (2004: 60)

špiritni gorilnik (2004: 223)

nujna brzozjavka (2004: 108)

Baldrijanove kapljice (2004: 197)

dvorana s stebrici v Gribojedovu (2004: 64)

Še posebej zanimiva je eksplikacija v primeru sledečega prevoda, ki se pojavlja v petem poglavju, ko dvanajst literatov čaka na zasedanje literarne organizacije MASSOLIT-a, ki bi ga moral voditi tedaj že pokojni profesor Berlioz. Med dolgim čakanjem se razvname vroča debata o privilegijih, ki so jih deležni le nekateri »srečnejši«.

BULGAKOV

Сейчас хорошо на Клязьме, – подзудила присутствующих Штурман Жорж, зная, что **дачный литературский поселок** Перельгино на Клязьме – общее большое место (1988: 435)

GRADIŠNIK

»Ob Kljazmi pa je zdaj lepo,« je podpihovala navzoče Krmar Žorž, ker je vedela, da je **zaselek literarnih hišic za oddih**, Pereligino ob Kljazmi, boleča točka vseh. (2004: 61)

»Dača« je počitniška hiša, ki so jo v sovjetskih časih dobili v uporabo le najbolj »zaslužni« strankarski privrženci. Predstavljala je pomemben statusni simbol, ki ga je bil deležen strankarski in vojaški vrh ter nekateri priznani umetniki in literati. V omenjenem poglavju se literati, namesto da bi razpravljali o umetnosti, pritožujejo nad dejstvom, da so le nekateri upravičeni do uporabe »dače«, in se sprašujejo, po kakšnem ključu so dobili to pravico. Opisani prizor potrjuje avtorjevo mojstrstvo, da vnovič ironično in previdno, toda nedvoumno izrazi režimsko kritiko, ki je pod pretezo socializma in enakosti omogočila ekonomsko in družbeno segregacijo. Prevod »literarna hišica« nekoliko degradira izvorni pomen, saj so bile »dače« zelo razkošno opremljene, kar je razvidno tudi iz teksta, ko eden od junakov omenja, da so »jedilnice opažene s hrastovino« (GRADIŠNIK 2004: 61). V nadaljevanju pripovedi opazamo prevajalčevo nedoslednost, saj »dačo« prevaja kot »vilac«, »vil je samo dvaindvajset« (GRADIŠNIK 2004: 61).

Zanimivo je pogledati, kako je Gradišnik prevajal besedo »državljan«, najpogostejše naslavljanje v sovjetskem okolju, ki se v tekstu vseskozi ponavlja in na katero bi moral biti prevajalec še posebej pozoren, saj »ponavljanje besed oziroma besednih zvez kot retorična figura zavzema posebno mesto v literarni stilistiki« (MOZETIČ 1997: 64). Pogost raba besede »državljan« v Bulgakovovem izvorniku poudarja brezosebno, mehansko govorico Moskovčanov in usmerja bralčevo pozornost k dejstvu, da so prebivalci Moskve izgubili identiteto in se spremenili v tolpo osebkov, ki ne potrebujejo več osebnih imen. Tudi razlika med spoloma ni več pomembna, saj se beseda »tovariš« uporablja tako za moške kot za ženske. V slovenskem prevodu Gradišnik skrbno sledi vzorcu ponavljanja, toda mestoma se pojavijo nerazločljiva odstopanja, ko se odloči za besede »mož« ali »moški«.

V začetku prvega poglavja, ki se odvija na Patriarhijskih ribnikih, se v prevodu namesto besede »državljan« pojavi beseda »moški«.

BULGAKOV

на Патриарших прудах, появились два **гражданина** (1988: 386)

GRADIŠNIK

sta se na bulvarju pri Patriarhijskih ribnikih pojavila dva **moška**. (2004: 7)

Prevod do neke mere spremeni avtorjevo distinkcijo. Bulgakov že v prvem poglavju romana predstavi sovjetsko Moskvo kot kraj dogajanja z omembo znane lokacije ter z uporabo značilnega sovjetskega naslavljanja. Tako v izvorniku določena prostorska dimenzija v prevodu postane izmuzljiva.

V nadaljevanju je beseda »državljan« prevedena kot »mož«.

BULGAKOV

И тут знойный воздух сгустился перед ним, и соткался из этого воздуха прозрачный **гражданин** престранного вида (1988: 387)

GRADIŠNIK

Nakar se je žehteči zrak zgostil pred njim in iz tega zraka se je stkal prozoren **mož** nadvse nenavadnega videza. (2004: 8)

V izvorniku Bulgakov uporabi stavčni red (glagol-samostalnik), ki je značilen za slog ruskih pravljic, prav tako kot stilem »zrak se je zgostil«. V ruskih pravljicah iz zgoščenega zraka namreč pogosto prihaja nevarnost. Tako v eni povedi Bugalkov napove nenavadnost in nestvarnost dogodkov, ki se bodo v nadaljevanju odvijali na Patriarhijskih ribnikih.

V določenih primerih se beseda »državljan« večkrat ponovi v zelo kratkem času v bližnji besedilni soseščini. V naslednjem primeru je Gradišnik bodisi spregledal ponavljanje bodisi se je zavestno odločil za poseganje v izvornik, saj je besedo »državljan« uporabil le enkrat, medtem ko se v izvorniku pojavi kar trikrat. Gre za odlomek, v katerem se eden satanovih služabnikov, Korovjev, sreča z že omenjenim predsednikom hišnega sveta in mu ponudi podkupnino. Ponavljanje besede »državljan« poudari navidezno izrazno enoličnost besedila, ob tem pa se Bulgakov poigrava z besedilnim zvezami: »dolgi državljan« in »nepričakovani državljan«.

BULGAKOV

За столом покойного сидел неизвестный, тощий и длинный **гражданин** в клетчатом пиджачке, в жокейской шапочке и в пенсне... ну, словом, тот самый. – Вы кто такой будете, **гражданин?** – испуганно спросил Никанор Иванович. – Ба! Никанор Иванович, – заорал дребезжащим тенором неожиданный **гражданин**. (1988: 469)

GRADIŠNIK

Za mizo umrlega je sedel neznan mršav **dolgin** v križastem suknjiču z džokejsko čepico in s ščipalnikom ... no, z eno besedo, prav tisti. »Kdo pa ste vi, **državljan?**« je zbegano vprašal Nikanor Ivanovič. »Ho! Nikanor Ivanovič!« je z žvenketajočim tenorjem zavpil nepričakovani **mož**. (2004: 98)

V zadnjem primeru, ki ga bomo obravnavali v razpravi, se beseda »državljan« pojavi v že omenjenem kontekstu aretacije predsednika hišnega sveta, ki je jemal podkupnino v tuji valuti. Gradišnik vnovič uporabi besedo »mož«.

BULGAKOV

И в эту минуту в столовую вошли двое **граждан**, а с ними почему-то очень бледная Пелагея Антоновна. При взгляде на **граждан** побелел и Никанор Иванович и поднялся. (1988: 476)

GRADIŠNIK

In ta trenutek sta v jedilnico stopila dva **moža**, z njimi pa *Pelageja* Antonovna, kdove zakaj zelo blede. Ko je Nikanor Ivanovich zagledal **moža**, je tudi on pobledelel in vstal. (2004: 104)

3 Zaključek

Večplastna in ambivalentna Bulgakovova poved, prepletena z mrežo intertekstualnih odnosov in ubesedena z različnimi jezikovnimi variantami, predstavlja za prevajalca številne izzive. Jezikovni vzorci, značilni za sovjetsko govornico, imajo ključno vlogo za razumevanje avtorjevih refleksij in predvsem avtorjeve ironije. Odpravljanje sovjetizmov bi pomenilo veliko poseganje v izvirnik in bi lahko odločilno vplivalo na bralčevo recepcijo.

Že ob prvem branju prevoda je mogoče opaziti, da se Gradišnik v večini primerov ozira na veljavne norme ciljnega sistema in sovjetizmov ne prevzema po izvirniku, temveč jih: (a) dobesedno prevede, (b) opiše z občim pojmom ali (c) nadomesti s pojmom, ki je ciljnim bralcem (domnevno) bolj domač. GROSMAŃ (1997: 37) ugotavlja, da je lahko »prevod narejen z namenom, da bi v ciljnim književnem sistemu učinkoval tako kot izvirna besedila. Da bi dosegel ta namen, se ravna po sprejetih in trenutno veljavnih književnih normativih in okusu ciljnih bralcev, ne meni se za odmike od izvirnika, ki jih terja tako prilagajanje ciljnim bralcem«. V nasprotju s prevajalskimi postopki, ki omogočajo, da prevod učinkuje kot izvirno besedilo, se z direktno prevzetimi izrazi iz izhodiščnega besedila »v prevod prenese izvirnikov kolorit« (MOZETIČ 1997: 234). Problem je v tem, da ta postopek terja od bralca dobro poznavanje tujejezičnega okolja in lahko ob pomanjkanju tega znanja oteži proces branja.

Gradišnik je sovjetizme kot stvarne prvine izvirne kulture prevajal dosledno, toda z rabo komentarjev, navajanjem dobesednih formulacij in opomb za pojasnilo besednih referenc ali z razširitvijo prevoda, da bi bralcu omogočil lažje razumevanje in ponudil več interpretativnih možnosti. Tak prevod bi omogočil tudi bolj transparentno komunikacijo med dvema kulturama in jezikoma. Ko MOZETIČ pravi (1997: 64), da »literarno prevajanje ni le umetniška, marveč tudi akademska dejavnost, saj predpostavlja tako študijski pristop kot ogromno filološko, kulturološko, leksikološko in enciklopedično znanje«, ne misli samo na znanje, ki ga mora imeti prevajalec, temveč tudi na znanje, ki bi ga moral prevod posredovati bralcu.

Vsekakor pa je prevajanje proces, ki ga je težko objektivno oceniti. V pričujoči analizi smo ugotovili nekaj kontekstnih odstopanj, težko pa bi z gotovostjo razložili, zakaj je do njih prišlo. Odprto ostaja tudi vprašanje, do kolikšne mere je bil Gradišnik izpostavljen pritiskom s strani literarnih urednikov, lektorjev in korektorjev, ki »zaradi pozicije moči, ki jo imajo posredniki v založniških institucijah, svoje norme lahko vsiljujejo prevajalcem« (МАHKOTA 1997: 91).

VIRI IN LITERATURA

Mihail BULGAKOV, 1967: *Мастер и Маргарита*. Париж. YMCA-PRESS (1. knjižna izdaja).

--, 1970: *Ivan Vasiljevič: Komedija v treh dejanjih*. Prev. Milan Jesih. Trst: Slovensko stalno gledališče.

--, 1971: *Mojster in Margareta*. Prev. Janez Gradišnik. Ljubljana: CZ (prvi prevod).

--, 1975: *Bela Garda*. Prev. Marjan Poljanc. Ljubljana: MK.

--, 1988: *Мастер и Маргарита*. Москва: Художественная литература.

--, 1981: *Škrlatni otok; Molière*. Prev. Drago Bajt in Milan Jesih. Ljubljana: CZ:

--, 1995: *Usodna jajca: Radijska igra*. Prev. France Vurnik. Ljubljana: Radio Slovenija, Uredništvo igranega programa.

--, 1999: *Doktorjeve nenavadne dogodivščine*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210–211. 149–57.

--, 1999: *Pokojnikove dogodivščine*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210–211. 169–170

--, 1999: *V noči z drugega na tretjega*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210/211. 181–89.

--, 1999: *Rdeča krona: (Historia morbi)*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210–211. 177–80.

--, 1999: *Ura življenja in smrti: (Iz resničnosti)*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210–211. 171–72.

--, 1999: *Prestolnica v notesu*. Prev. Simon Dobravec. Nova revija 18/210–211. 158–68.

--, 2003: *Satanijada*. Prev. Simon Dobravec. Dialogi 39/3–4. 82–104.

--, 2004: *Mojster in Margareta*. Prev. Janez Gradišnik. Ljubljana: Delo (8. Ponnatis).

Meta GROSMAN, 1997: *Književni prevod kot oblika medkulturnega posredovanja leposlovja*. Ur. M. Grosman, U. Mozetič. *Književni prevod*. Ljubljana: ZIFF. 11–56.

Harry HODKINSON, 1995: *Doubletalk: The language of communism*. New York: Pitman Publishing Corporation.

Carew HUNT, 1957: *A guide to communist jargon*. Ann Arbor: The Macmillan Company.

Miha JAVORNIK, 1992: M. A. Bulgakov – umetnost in zgodovina, fiktivno ali realno. *Slavistična revija* 40/1. 79–101.

Jurij KATSER, Aleksander KUNIN, 1964: *Pisjmenyj perevod s russkogo jazyka na anglijskij*. Moskva: Vysšaja škola.

Vlasta KUČIŠ, 2012: *Prevođenje kao etičko-komunikativno djelovanje u višejezičnom i multikulturnom okruženju; Translation als ethisch-kommunikative Strategie im mehrsprachigen und multikulturellen Umfeld*. Ur. A. Đurović. *Freiheit und Verantwortung – Ethik und Moral in der Translation*, (Germanistische Forschungsreihe, Translationswissenschaft, Bd. 1). Beograd: Philologische Fakultät der Universität. 37–61.

Kristina KOČAN, 2009. Problems in translating musical elements in African American poetry after 1950. *ELOPE* 6/1–2. 45–60.

David C. KORTEN, 1992: *Vocabulary of soviet society and culture: A selected guide to Russian words, idioms, and expressions of the post-stalin era, 1953–1991*. London: Adamantine Press.

Natalija KUPINA, 2009: Sovetizmy: k opredeleniju ponjatija. *Političeskaja lingvistika* 2. 35–40.

--, 1995: *Totalitarnyj jazyk: Slovarj i rečevyje reakcii*. Ekaterinburg: ZUUNTS.

Tina MAHKOTA, 1997: Problem sulturnospecifične obarvanosti besedila pri prevajanju romana *Paddy Clarke Ha Ha Ha*. Ur. M. Grosman, U. Mozetič. *Književni prevod*. Ljubljana: ZIFF. 89–99.

Vladimir MOKIENKO, Tatjana NIKITINA, 1998: *Tolkovyj slovarj sjazyka sovdepii*. Moskva: Pholi-press.

Uroš MOZETIČ, 1997: Problemi prevajanja angleških in ameriških leposlovnih besedil. Ur. M. Grosman, U. Mozetič. *Književni prevod*. Ljubljana: ZIFF. 57–75.

Anna PIHUROVA, 2005: Sudjba sovjetizmov v ruskom jazyke kontsa XX – načala XXI (na materiale slovaraj i tekstov). Diss. Candidate. phil. Science: Saratov.

Olga PIAHOVA, 2010: Perevod sovjetizmov kak problema mežkuljturnoj komunikacii (na materiale proizvedenij M. A. Bulgakova). *Naučnyj vestnik Voronežskogo gosudarstvennogo arhitekturno-stroiteljnogo unviersiteta* 1/13. 183–91.

Aleksander SELIŠČEV, 1928: *Jazyk revolucionnoj epoki: Iz nabljudenij nad ruskim jazykom (1917–1926)*. Moskva: Rabotnik prosvješčenija.

Majda STANOVNIK, 2005: *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC.

Gideon TOURY, 1995: *Descriptive translation studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Ivan VERČ, 2010: *Razumevanje jezikov književnosti*. Ljubljana: Založba ZRC.

SUMMARY

Mikhail Bulgakov's novel *Master and Margarita* is a highly complex and multi-layered narrative, a challenge for any translator. Current analysis focuses on the translation of culturally specific language elements characteristic of the Soviet discourse of the 1930s in Janez Gradišnik's translation into Slovene. The emphasis is on the translation of word-formations of the non-standard "Soviet Russian," in the paper called *Sovietisms*. As a satirical though true reflection of Soviet life, the novel contains numerous culturally-specific elements, which are essential for its interpretation. Bulgakov's language is replete with Soviet vocabulary used to describe cultural and socio-political experiences of Bulgakov's times. The importance of *sovietisms*, which reflect the ambivalent situation in the Soviet Union where a new type of discourse had been introduced, is evident at various levels (lexical, syntactical, stylistic, and rhetorical). Bulgakov's text therefore contains double-layered language that needs to be analyzed, adequately interpreted, and then rendered in the translation.

The analysis, which focuses on adequacy of the Slovene translation, shows that Gradišnik recreated language patterns characteristic of the Soviet speech by applying three primary strategies: (a) literal translation; (b) description with a general term; (c) substitution with a concept more familiar to the target reader. Although Gradišnik's translation is consistent and contains almost no omissions, the translator could have used comments, annotations, or modifications when translating *Sovietisms*. The explanatory strategies would enable more interpretative possibilities and a more transparent communication between the two cultures.

